

Maailman kielitilanne, englannin kieli ja USA:n hegemonia¹

Maailman kielten lukumäärä ja niiden virallinen asema

Arviot maailman kielten lukumäärästä vaihtelevat yleensä välillä 4 000 - 7 000. Joskus näkee mainittavan niinkin pieniä lukuja kuin 3 000, tai niinkin korkeita kuin 10 000. Voegelin & Voegelin (1977) ovat laatineet luettelon maailman kielistä ja murteista, joita on luetteloon kertynyt yli 20 000.

Barbara F. Grimesin (1996a,b, toim.) maailman kielten luettelo perustuu muun muassa yhdysvaltalaisen Summer Institute of Linguisticsin yli 50-vuotiseen työhön raamatunkäännösten parissa. Grimesin luettelo on saatavilla olevista tällä hetkellä perusteellisin ja parhaiten ajan tasalla. Luettelon kolmannessatoista painoksessa vuodelta 1996 on yhteensä 6 703 kieltä. Yleisesti mainittu maailman kielten lukumäärä "noin 5 000" on tämän valossa ehkä pienenpuoleinen. Tunnettu uhanalaisten kielten tutkija Michael Krauss (1992) yhtyy lukuun noin 6 000. David Crystal (1987: 285) katsoo toisaalta, että kieliä on nyt ehkä lähempänä 4 000 kuin 4 500. Täsmällistä määrällistä arviota on tietenkin mahdoton esittää, muun muassa sen takia, että rajanveto yksittäisen kielen ja sen murteiden välillä usein on mielivaltaista.

Kielten määrällinen maantieteellinen jakauma maapallolla on Grimesin (1996a, toim.: 955) mukaan seuraava:

MAANOSA	N	%
Aasia	2 165	32
Afrikka	2 011	30
Oseania ja Australia	1 302	19
Amerikka	1 000	15
Eurooppa	225	3
3	6 703	99

Taulukko 1. Maailman kielten lukumäärä (N) maanosittain.

Aasiassa ja Afrikassa puhutaan tämän mukaan kummassakin noin 2 000 kieltä, mutta Euroopassa vain noin 200 (3 %), ja nekin ovat poikkeuksellisen homogeenisiä eli suurin osa

kuuluu indoeurooppalaiseen kielikuntaan. Indoeurooppalaisia kieliä puhutaan maailmassa kaikkiaan noin 150.

Maailmassa näkyy olevan 20 kieltä, joita ensikielenä käyttää enemmän kuin 50 miljoonaa ihmistä. Nämä maailman 20 eniten puhuttua kieltä ovat Ethnologue-tietokannan mukaan seuraavat (Grimes 1996a,b, toim.; <http://www.sil.org/ethnologue/top100.html>). Indoeurooppalaiseen kielikuntaan kuuluvat kielet on varustettu tähdellä.

KIELI	N
mandariininkiina	885 000 000
englanti*	322 000 000
espanja*	266 000 000
bengali*	189 000 000
hindi*	182 000 000
portugali*	170 000 000
venäjä*	170 000 000
japani	125 000 000
saksa*	98 000 000
wun kiina	77 175 000
jaava	75 500 800
korea	75 000 000
ranska*	72 000 000
vietnam	66 897 000
telugu	66 350 000
yuen kiina	66 000 000
marathi*	64 783 000
tamili	63 075 000
turkki	59 000 000
urdu*	56 584 000
3	3 149 364 800

Taulukko 2. Maailman 20 eniten puhuttua kieltä vuonna 1996 (indoeurooppalaiset kielet on merkitty tähdellä “*”).

Kielikuntia maailmassa lasketaan olevan noin 300-350, joista yksi siis on indoeurooppalaiset kielet ja toinen suomalaisugrilaiset kielet. Indoeurooppalaisen kielikunnan asema on kielikuntien joukossa monella tapaa poikkeuksellisen näkyvä ja vahva. Maailman kymmenestä eniten puhutusta kielestä seitsemän on indoeurooppalaisia. Indoeurooppalaisten kielten ensikielisiä puhujia on yli kaksi miljardia eli yli kolmannes maapallon väestöstä puhuu ensikielensä jotain tähän kielikuntaan kuuluvaa kieltä. Yhdistyneiden Kansakuntien kuusi virallista kieltä ovat arabia, englanti, espanja, kiina, ranska ja venäjä. Näistä neljä on indoeurooppalaista eli muut kuin arabia ja kiina.

Taulukossa esitettyihin lukumääriin on suhtauduttava varauksin muun muassa siksi, että eri maiden kielitilastojen tarkkuus (ja tekemisen tapa) vaihtelee suuresti ja demografinen tilanne muuttuu nopeasti. Mainittujen 20 kielen puhujia näyttää silti olevan kolmisen miljardia eli enemmän kuin puolet maapallon väestömäärästä, joka vuonna 1996 oli jo ylittänyt 6 miljardia.

On noin 200-250 kieltä, joiden puhujia on enemmän kuin 1 miljoona. Esimerkiksi suomen kieli kuuluu siten — kenties yllättävästi — maailman suurten kielen joukkoon. Valtaenemmistöä maailman kielistä puhutaan kuitenkin pienissä puhujayhteisöissä. Maailman tyypillisen, mediaanikielen puhujien lukumäärä on niinkin alhainen kuin 5 000 - 6 000 (Krauss 1992: 7).

Maailman kaksi suurinta ja vahvinta kieltä pelkkien lukumäärien mukaan tarkasteltuina ovat mandariininkiina ja englanti, ja näistä mandariinin syntyperäisten puhujien lukumäärä on melkein kolminkertainen englannin kielen vastaavaan määrään verrattuna. Jotakin kiinan muunnosta puhuu peräti viidesosa ihmiskunnasta. Mandariininkiina on virallisena kielenä kolmessa valtiossa, kantoninkiina kahdessa, nämä kaikki Aasiassa.

Maailmassa oli vuonna 1992 vajaat 200 valtiota. Niissä on virallisen kielen asemassa yhteensä 86 eri kieltä (laskettu lähteestä EBBY-93: 778-782). Seuraava taulukko kertoo niistä kielistä, jotka ovat virallisena kielenä enemmän kuin yhdessä valtiossa, monessako valtiossa (N) ne ovat virallisina kielinä.

N	KIELI
50	englanti
28	ranska
23	arabia
21	espanja
8	portugali
5	saksa
3	hollanti, italia, malaiji, mandariininkiina, suahili

2	kantoninkiina, ketšua, korea, kreikka, persia, romania, ruotsi, serbokroaatti, tamil, turkki
---	--

Taulukko 3. Kielet, jotka vuonna 1992 olivat virallisina kielinä enemmän kuin yhdessä valtiossa (N). Venäjän kielen asemasta entisen Neuvostoliiton itsenäistyneissä osissa ei ole ollut saatavilla tietoja.

Englannin ja kiinan lisäksi ranskan, arabian ja espanjan maailmanlaajuinen relevanssi on ilmeinen. Saksankin merkitys on huomattava, vaikkei se esiinnykään virallisena kielenä yhtä monessa valtiossa, samaten hindin. Turkkikin tuntuisi kuuluvan näiden kaikkein suurimpien ja vaikutusvaltaisimpien kielten joukkoon laajalle Aasiaan ulottuvan vaikutuksensa takia. Näistä kielistä on jo tietynlainen hyppäys sellaisiin kieliin kuin hollanti, italia, malaiji ja suahili, ja niistä taas paikallisten kansallisvaltioiden pääkieliin, joita ovat georgia, khmer, liettua ja suomi. Huomionarvoinen yksityiskohta taulukossa on ketšua, ainoa alkuperäiskieli, joka on virallisena kielenä kahdessa valtiossa, Boliviassa (kolmikielinen, myös aymarà ja espanja) sekä Perussa (kaksikielinen: myös espanja).

Kielen virallisuuden aste on tulkinnan varassa. Esimerkiksi Crystal (1997) laskee, että englannin kielellä on jonkinasteinen virallinen asema yli 70 valtiossa.

Taulukko 3 ei anna oikeaa kuvaa venäjän kielestä, joka Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen on useiden tuolloin itsenäistyneiden maiden ensimmäisenä tai toisena virallisena kielenä. Tästä käytössäni ei ole luotettavia tilastoja.

Yleensä valtioilla on vain yksi virallinen kieli. Tämä on tilanne noin 150 valtiossa. Virallisesti kaksikielisiä valtioita on 35, muun muassa Kanada, Kypros, Peru ja Suomi. Virallisesti kolmikielisiä valtioita on kolme: Belgia (flaami/hollanti, ranska, saksa), Bolivia sekä Luxemburg (ranska, saksa ja luxemburgi, joka on lähellä saksaa). Ainoat virallisesti nelikieliset valtiot ovat Singapore (englanti, malaiji, mandariininkiina, tamil) ja Sveitsi (italia, ranska, saksa, retoromaani).

Uhanalaiset kielet

Vain 1-2 % maailman kielistä esiintyy siis virallisena kielenä jossakin valtiossa. Tuhansien kielten tilanne on peräti tukala. Michael Krauss (1992) on käynnistänyt keskustelun kuolevista ja uhanalaisista kielistä. Kielen kuolevuuden kriteeri on se, että lapset eivät enää omaksu kieltä ensikielenä. Kieli on uhanalainen, jos sitä vielä omaksutaan, mutta (nopeasti) vähenevässä määrin, ja kielen yleiset olosuhteet ovat heikot.

Seuraavat tiedot on lainattu Kraussilta. Alaskan 20 alkuperäiskielestä vain kahta omaksutaan enää ensikielenä. Entisen Neuvostoliiton noin 30 pienestä pohjoisesta kielestä vain kolmea omaksutaan ensikielenä. Näillä kahdella alueella siis 90 % kielistä on kuolevia. Pohjois-

Amerikan noin 190 kielestä 80 % on kuolevia. Väli- ja Etelä-Amerikassa tilanne on jonkin verran parempi, noin 17 % ja 27 %. Venäjän sydänalueilla alkuperäiskielten kuolevuus saattaa olla 50-75 %. Australiassa ainakin puolet alkuperäiskielistä on kuolevia. Kraussin kokonaisarvio on, että jopa puolet maailman kielistä saattaa sammua seuraavalla vuosisadalla.

Maittain tarkasteltuna tilannearvio vahvistuu. On yhdeksän maata, joissa on enemmän kuin 200 kieltä. Kaksi isointa on Uusi-Guinea (850) ja Indonesia (670), seuraavina ovat Nigeria (410), Intia (380), Kamerun (270), Australia (250), Meksiko (240), Zaire (210) ja Brasilia (210). Näiden osuus maailman kielistä on jo 3 500 / 6 000. 13 muussa maassa on 100-160 kieltä, muun muassa Filippiinit, USA, Venäjä, Malesia, Tansania, Etiopia ja Burma. Yhteen laskettuna näissä maissa esiintyy jo 5 000 kieltä, oloissa jotka monesti eivät ole suosiollisia vähemmistökielten säilymiselle.

Kielten kuoleman syitä on monia: kansanmurha, väestön pakkosiirrot, alkuperäisen talouden ja asuinolosuhteiden tuhoaminen ja siitä seuraava pakko muuttaa muualle, normaali demografinen kehitys, aktiivinen assimiloiva yhteiskuntapolitiikka, esimerkiksi yhtäläinen opetusjärjestelmä, sekä valtakielten, erityisesti englannin musertava mediaylivoima.

Useiden Venäjällä puhuttavien suomalaisugrialaisten kielten tilanne on heikko. Huonontavasti siihen on vaikuttanut entisen Neuvostoliiton aikaiset kansanvainot sekä erityisesti Siperiassa teollinen öljy- ja muiden luonnonvarojen käyttö.

Globaalisesti massiivinen kielikuolema on siis uhkaamassa. Kraussin (1992) mukaan kielet ovat uhanalaisempia kuin vaikkapa nisäkkäät ja linnut, joiden lajeista 7,4 % ja 2,7 % ovat kuolemassa sukupuuttoon tai ainakin uhattuja. Biologiasta tutun esimerkin mukaan onkin alettu puhua kielten ekologiasta ja tähdennetty sitä, että jokainen kieli kuuluu korvaamattomana habitaattiinsa eli puhuma-alueeseensa. Kielen sammussa häviää myös valtava ainutlaatuinen tieto- ja kulttuurivaranto, nimittäin kieltä puhuneen kansan kumulatiivisesti satojen sukupolvien ajan syntynyt maailmanhahmotus ja käsitteistö.

Englannin kieli maailmankielenä

Eri kieliä puhuvien kansojen yhteydenpidon tarve on kautta aikain edellyttänyt jotain ratkaisua viestintäongelmaan. Monenlaisia ratkaisuja on keksitty. Yleisimmät ovat tulkkien ja kääntäjien käyttö tai lingua francan eli yhteisen kielen kehkeytyminen. Lingua francoja on monenlaisia. Ääritapauksissa puhutaan pidginkielistä, jolloin kahdesta kontaktissa olevasta kielestä syntyy uusi yksinkertaisempi kieli, jossa on aineksia kummastakin. Esimerkiksi englantiin ja ranskaan pohjautuvia pidginkieliä on toistasataa erityisesti Afrikassa ja Karibian alueella. Lingua francan puhtaampi muoto on, että jokin yksittäinen kieli taloudellisista tai muista syistä saa yliotteen ja käytännössä kehittyy dominoivaksi. Tämän aseman esimerkiksi suahili on saanut laajoilla alueilla Itä-Afrikassa, ja juuri sellaiseksi myös englanti on maailmanlaajuisesti kehittynyt viime aikoina. Myös mandariininkiinaa käytetään Koillis-Aasiassa monin paikoin lingua francan

tapaan. Lingua francan tarpeessa ovat erityisesti liike-elämä, poliittis-hallinnollinen sektori sekä kansainvälinen akateeminen yhteisö. Myös alati kasvava turismi luo samantyyppisiä paineita.

Englannin kielen ensikielisiä puhujia on paljon vähemmän kuin kiinan puhujia, mutta silti englannin asema on ylivertaisesti vahvempi kuin kiinan. Englannista on hyvin nopeasti tullut todellinen maailmankieli, globaalinen kieli, jonka merkitys on huomattavasti suurempi kuin muiden kielten, niidenkin kuten ranskan, arabian ja espanjan, joita käytetään englannin jälkeen eri maissa eniten virallisina kielinä (vrt. taulukko 3). Englannin kielen ylivaltaan johtaneen kehityksen alkujuuret ovat erityisesti 1800-luvussa, mutta varsinaisesti tämä kehitys on kiihtynyt toisen maailmansodan jälkeen. Bismarckilta kysyttiin vuonna 1898 mitä tekijää hän piti tärkeimpänä alkavassa 1900-luvussa. Hän vastasi: "Sitä, että Yhdysvalloissa puhutaan englantia". Tässä lausahduksessa oli profeetallista voimaa.

Kielestä on tullut maailmankieli, kun se on saanut erikoisen roolin joka tunnustetaan maassa kuin maassa. Tämä rooli ilmenee useilla tavoilla, joita seuraavaksi tarkastellaan esimerkkitapauksena englanti. Ensiksikin englannin kieli toimii ensimmäisenä kielenä useissa maissa: Yhdysvalloissa, Kanadassa, Isossa-Britanniassa, Irlannissa, Australiassa, Uudessa Seelannissa, Etelä-Afrikassa ja monissa Karibian valtioissa. Yllättävä tosiseikka on, että englannilla ei ole mitään virallista lailla säädettyä asemaa esimerkiksi Yhdysvalloissa ja Isossa-Britanniassa. Alusta alkaen on ollut niin itsestään selvää mikä näiden maiden kieli on, ettei siitä ole tarvinnut säätää.

Monissa kymmenissä maissa jokin tai jotkin paikalliset kielet ovat maan pääkielenä, mutta englanti on silti saanut aseman rinnakkaisena virallisena kielenä, jota käytetään esimerkiksi koulutusjärjestelmässä, hallinnossa, tuomioistuimissa ja joukkotiedotusvälineissä. Tämä asema englannin kielellä on muun muassa seuraavissa maissa: Bangladeš, Bhutan, Botswana, Kamerun, Fidži-saaret, Filippiinit, Gambia, Ghana, Guyana, Hong Kong, Liberia, Malta, Namibia, Nepal, Nigeria, Papua Uusi-Guinea, Seychellit, Sri Lanka, Surinam, Tonga, Tuvalu, Uganda, Vanuatu, Zambia ja Zimbabwe. Tällaisia valtioita on 60-70.

Englannin kielen asema eri maiden toisena pääkielenä erottaa sen ratkaisevalla tavalla kiinan kielestä. Kiinan kielen jotakin muunnosta (tai jotakin kiinan kieltä) käytetään vain muutamissa Aasian maissa, mutta englannin kieli on virallisen kielen asemassa kaikilla mantereilla.

Toinen ilmeinen tekijä, joka pönkittää englannin kielen maailmanlaajuista asemaa, on sen ylivertainen asema ensimmäisenä vieraana kielenä koulujen vieraiden kielten opetuksessa melkein maassa kuin maassa. Englantia opiskellaan maailmanlaajuisesti enemmän kuin mitään muuta kieltä, vaikka toki esimerkiksi venäjän kielen asema on edelleen merkittävä entisen Neuvostoliiton jäljiltä syntyneissä maissa ja mandariinikiinalla on tärkeä rooli Kaakkois-Aasiassa. Englantia opiskelee tällä hetkellä vieraana kielenä kenties jopa miljardi ihmistä eri puolilla maapalloa. Suomi on tässä suhteessa tyyppillinen esimerkki. Opetushallituksen tilaston mukaan Suomen ala-asteiden peruskoululaisista 87 % opiskeli vuonna 1995 englantia A1/A- eli ensimmäisenä vieraana kielenä.

Hätkähdyttävä tieto on, että vuonna 1996 Algeriassa, Ranskan entisessä siirtomaassa, englanti vaihdettiin ranskan kielen tilalle koulujen keskeisimpänä vieraana kielenä. Voidaan arvioida, että tällä hetkellä jotakuinkin sujuva englannin kielen taito on maailmassa kenties 1,5 miljardilla ihmisellä, johon lukumäärään tietenkin kuuluu satoja tuhansia ellei miljoona suomalaistakin.

Noin kaksi miljardia ihmistä eli kolmasosa ihmiskunnasta asuu maissa, joissa joko englanti on virallisena kielenä (ensimmäisenä tai rinnakkaisena toisille virallisille pääkielille), tai joiden kansalaisten enemmistö tai suuri osa opettelee englantia koulussa ensimmäisenä vieraana kielenään. Vaikka kaksi miljardia ihmistä onkin paljon tekemisissä englannin kielen kanssa, tämä on toisaalta toistaiseksi vain kolmasosa ihmiskunnasta. Englanti ei siis ole (vielä?) absoluuttisessa mielessä globaalinen kieli. Toisaalta se on saavuttanut kolmanneksen osuutensa hyvin nopeasti ja näyttää siltä, että englannin globalisoitumiskehitys on kiihtymään päin. Englannin asema on jo vankempi kuin aikanaan kreikan tai latinan. Nyt meneillään saattaa olla ainutlaatuinen globalisoitumisprosessi, joka tapahtuu vain kerran. Jos kielestä kerran on tullut absoluuttinen maailmankieli, niin että jokseenkin kaikki maapallon asukkaat joutuvat sen kanssa tekemisiin, on vaikea kuvitella sellaista poliittis-sotilaallista selkkausta, joka tekisi lopun tämän kielen yliverlaisesta asemasta.

Historia paljastaa, että kielen nousu maailmankieleksi tai ainakin laajojen alueiden hallitsevaksi kieleksi poikkeuksetta perustuu sotilaalliseen ja poliittiseen ylivaltaan ja sitä usein seuranneeseen pitkäaikaiseen taloudelliseen ja kulttuuriseen vaikutukseen. Paljon puhuvia antiikin, keskiajan ja uuden ajan esimerkkejä ovat Aleksanteri Suuri ja kreikka, roomalaiset ja latina, islamin leviäminen ja arabia, Espanjan ja Portugalin siirtomaavalta sekä espanjan ja portugalin kielet, venäläisten ja venäjän kielen ekspansio. Länsimaailmassa latina pysyi oppineiston ja uskonnon harjoittamisen maailmankielenä uskonpuhdistukseen asti, ja epäsuorasti latina on jatkanut muinaista suurvalta-asemaansa koko suurella roomanisella kielialueella, roomanisiksi kieliksi pirstoutuneena, paitsi eteläisessä Euroopassa myös Etelä-Amerikassa. Englannin kielen viimeaikainen nousu perustuu samaan tapaan perimmältään Englannin siirtomaapolitiikkaan sekä Yhdysvaltain syntyyn ja ekspansioon.

Muinaisenglantia puhuvat pohjoiset germaaniheimot tulivat Brittein saarille 400-luvulla jKr ja tunkivat paikalliset asukkaat, keltit, asuinsijoiltaan. Vilhelm Valloittajan johtama normantilaisten maihinnousu saarille vuonna 1066 ei johtanut ranskan kielen ylivaltaan (jolloin ranska olisi nyt ollut englannin asemassa!), vaan valloittajat sulautuivat paikalliseen väestöön, ja englannin kieli selviytyi voittajana. Vuoden 1500 tienoilla englannin kielen puhujia lasketaan maailmassa olleen noin 6 miljoonaa, melkein kaikki Brittein saarilla. Neljässä sadassa vuodessa syntyperäisten englannin puhujien lukumäärä on enemmän kuin 50-kertaistunut, ja niiden enemmistö on Yhdysvalloissa. Ensimmäiset siirtolaiset tulivat Yhdysvaltoihin 1584. Vuonna 1790 USA:n väkimäärä oli noin 4 miljoonaa, vuonna 1900 noin 75 miljoonaa ja 1950 noin 150 miljoonaa. Samaan tapaan Englannista suuntautuva siirtolaisuus ja Englannin kolonialistinen politiikka levittäytyi Kanadaan, Karibianmerelle, Australiaan ja Uuteen Seelantiin, Afrikkaan ja

Etelä-Aasiaan. Englannin siirtomaavallan ohessa Yhdysvaltain nousu 1900-luvulla maailman johtavaksi talousmahdiksi on vaikuttanut eniten englannin kielen nousuun maailmankieleksi.

Poliittis-sotilaallinen ekspansio sai varhain seuralaisekseen vahvan taloudellisen aseman. Vuonna 1914 Iso-Britannia ja USA yhdessä investoivat ulkomaille kolme kertaa enemmän kuin Ranska ja neljä kertaa enemmän kuin Saksa (Crystal 1997: 74). Nämä aineelliset trendit loivat perustan englannin kielen ja sen käytön leviämislle, jota monet sosiokulttuuriset tekijät ovat vielä vahvistaneet. Teollisen vallankumouksen keskeiset innovaatiot oli tehty Brittein saarilla niin energian (hiili, vesi, höyry) hankinnan, raskaan metalliteollisuuden (uudet koneet) kuin kuljetuksen (rautatie) osalta. Monet keskeiset tieteelliset ja teolliset termit, käsikirjat ja käyttöohjeet olivat siksi englanninkielisiä. 1800-luvulla USA:sta tuli teollisen kehityksen johtaja, kuten todistavat sellaiset nimet kuin Franklin, Edison, Morse ja Fulton, mikä sinetöi englannin kielen tulon tieteen ja teknologisen kehityksen kansainväliseksi lingua francaksi. Ainoa vakava haastaja 1800-luvun loppupuolella oli saksa. Jos muunkieliset halusivat seurata näitä edistysaskeleita reaaliajassa, oli kuitenkin opittava englantia. Myös uuden painotekniikan peruskeksinnöt tehtiin englantia puhuvissa maissa, jonka seurauksena nimenomaan englanninkielisiä painotuotteita oli monipuolisesti ja runsaasti saatavilla jo 1800-luvun alussa.

1900-luvulla englannin kielestä on tullut myös kansainvälisen kanssakäymisen ja kulttuurivaihdannan keskeinen yhteydenpitoväline. Vuonna 1920 perustetun Kansainliiton kaksi virallista kieltä olivat englanti ja ranska, ja englanti on vuonna 1945 perustetun Yhdistyneiden kansakuntien de facto keskeinen kieli, vaikka sillä onkin viisi muuta virallista kieltä. Lukemattomat kansainväliset järjestöt käyttävät englantia peruskielenään, esimerkiksi öljyntuottajamaiden järjestö OPEC ja Euroopan vapaakauppaliitto EFTA ainoana kielenään.

David Crystalin mukaan (1997: 79) kansainvälistä toimintaa harjoittavista yhdistyksistä ja järjestöistä 85% käyttää englantia yhtenä virallisena kielenään, 49% ranskaa, hieman yli 10% arabiaa, espanjaa ja saksaa. Muut kielet ovat vain satunnaisesti esillä näiden yhdistysten virallisina kielinä. Peräti kolmasosa näistä yhdistyksistä käyttää englantia ainoana kielenään. Kaikkein vahvin tämä tendenssi on Tyynen meren alueella. Erityisen yleistä englannin kielen käyttö on tieteellisissä ja urheilujärjestöissä. Yleisvaikutelma on, että toimi kansainvälinen järjestö missä tahansa, ainakin sen toinen kieli on englanti. Arabimaiden lentoyhtiöiden kattojärjestö käyttää arabiaa ja englantia, Andien juristiyhdistys espanjaa ja englantia, saksalainen Anatomische Gesellschaft saksaa ja englantia, jne.

Joukkoviestimissä englannin kielen käyttö on erittäin laaja-alaista. Maailman viisi luetuinta sanomalehteä ovat englanninkielisiä, kärjessä *New York Times*, *Washington Post* ja *Wall Street Journal*. Mainonta syntyi Englannissa 1600-luvulla, ja mainosmaailman trendit asettaa tänäänkin anglosaksinen maailma. Säännölliset radiolähetykset käynnistyivät ensimmäiseksi USA:ssa 1920 ja BBC perustettiin 1922. BBC aloitti ensimmäisenä tv-lähetykset 1936 Englannissa, ja NBC käynnisti amerikkalaiset tv-lähetykset 1939. USA:ssa yleisö oli ostanut 10 miljoonaa tv-vastaanotinta jo vuoteen 1951 mennessä.

Myös postin, puhelinviestinnän sekä sähköpostiviestien ja internetin käytössä englannin

kieli on yleisimmin käytetty väline. Vuonna 1995 USA:ssa lähetettiin 165 miljardia postilähetyksiä, mikä sellaisenaan on enemmän kuin muunkieliset maat lähettivät yhteensä. Voi arvela, että noin 75% maailman postilähetyksistä on englanninkielisiä. Noin 80 %:n maailman elektronisessa muodossa olevasta informaatiosta voidaan tällä hetkellä arvela olevan englanninkielistä (Crystal 1997: 105).

Populaarikulttuurin, erityisesti elokuvan ja kevyen musiikin alueilla englanninkielinen tuotanto on määrännyt trendit koko toisen maailmansodan jälkeisen ajan. Juuri näillä kulttuurin kentillä englannin kieli ja anglosaksinen kulttuuri vaikuttaa maailman lapsiin ja nuorisoon syvällisimmin ja vahvimmin tulevaisuuden malleja luoden.

Englannin kielen nykyinen erikoisasema informaatioteknologiassa

Valtaosa informaatioteknologian ratkaisevista teoreettisista ja käytännöllisistä innovaatioista on keksitty USA:ssa 1930-luvulta alkaen, usein sinne värvättyjen eurooppalaisten ansiosta kuten John von Neumannin ja Alan Turingin. Informaatioteknologian kehitys on siinä määrin saanut suuntansa USA:ssa, että englannin kielen rakenne ja sanasto kuin vaivihkaa ovat tulleet hiipineiksi myös informaatioteknologian “kieliin”.

Informaatioteknologian kieliä on useilla tasoilla, joista keskeisimmät ovat informaatiokoodit, ohjelmointikielien ja käyttöjärjestelmät. Tietokoneiden alkutaipaleella informaation koodaamisen keskeisin väline oli ASCII-koodi, *American Standard Code for Information Interchange*. Seitsenbittisen ASCII-koodin avulla voitiin ilmaista 128 eri merkkiä, toisin sanoen seitsemän merkin pituisina jonoina, joissa jokainen merkki on joko nolla tai ykkönen ($2^7 = 128$), ja kaikki mahdolliset merkkijonot eroavat toisistaan. Pohjoismaalaisille ihmisille tuttu “skandiongelma” tai “ääkkösten ongelma” johtuu vain siitä, että amerikkalaiset tietokonepioneerit rakensivat alkuperäisen ASCII-koodin sellaiseksi, että sillä pystyttiin ilmaisemaan lähinnä englannin kielen kaikki kirjaimet ja muut tarpeelliset typografiset merkit. Esimerkiksi eri pohjoismaisissa kielissä tärkeitä kirjaimia *å, Å, ä, Ä, æ, Æ, ö, Ö, ø, Ø, ð, Ð, þ, Þ* ei otettu alkuperäiseen seitsenbittiseen ASCII-koodiin, monien muiden kielten erikoiskirjaimista puhumattakaan. Tästä informaatioteknologian alkuvaiheen kömmähdyksestä ei olla vielä tänään päästy täysin eroon, vaikka kahdeksanbittiset merkkikoodit jo sallivatkin esimerkiksi edellä mainitut kirjaimet ($2^8 = 256$). Vaikeuksia tulee edelleen erityisesti modeemiyhteyksiä käytettäessä.

Seitsenbittisen ASCII-koodin rajoituksiin liittyvä ilmiö on se, että useat pohjoismaiset yhtiöt ovat vaihtaneet ääkköset pois nimestään, esimerkiksi *Skånska ÷ Skanska, Väisälä ÷ Vaisala*. Toki ääkkösten yleinen tuntemattomuuskin englannin kielessä on vaikuttanut tähän muutokseen. Kansainvälinen standardoimiskomitea ehdotti vuonna 1996, että pohjoismaisten kielten ääkkösiä ei enää käytettäisi kansainvälisissä matkustusdokumenteissa kuten lentolipuissa.

Ohjelmointikielien syntaksi noudattaa monella tapaa englannin kielen ominaisuuksia. Käytetään sanoja kuten *if, when, while, for, loop, go, jump, register, not, type, list, print* ynnä muita ja ohjelmointikielen syntaktinen eli kompleksisten ilmausten rakennekin saattaa noudattaa luonnollisen englannin kielen syntaksia (tyyliin *while x < 3 add 1 to y; go to z*).

Kolmas alue millä englannin kielen valta-asema informaatioteknologiassa ilmenee on tietokoneiden käyttöjärjestelmät kuten DOS, Windows ja unix. Näiden perusterminologia on kauttaaltaan englanninkielistä tai englannin kieleen perustuvia lyhenteitä: *file, copy, type, dir* (= *directory*), *mkdir* (= *make directory*), *.exe* (= *execute*), *lpt* (= *line printer*), *FAT* (= *file allocation table*), *DISKCOMP* (= *compare disks*), *API* (= *application programmer interface*), *.ini* (= *initialization*), *sed* (= *stream editor*), *rm* (= *remove file*), *sort, ssh* (= *secure shell*), *chmod* (= *change file permissions*) ja niin edelleen.

1980-luvun loppupuolella tietotekniikka alkoi levitä laajoihin piireihin myös USA:n ulkopuolella ja tuolloin ymmärrettiin, että kasvavat muut kuin englanninkieliset markkinat edellyttivät käyttöjärjestelmien ainakin osittaista lokalisointia eli saattamista paikallisille kielille. Esimerkiksi Windows-käyttöjärjestelmästä on monissa maissa saatavissa myös suomennettu, ruotsinnettu jne. versio.

Sama kehitys on ollut nähtävissä keskeisimpien sovellusohjelmistojen kohdalla. Esimerkiksi tekstinkäsittelyohjelmat kuten WordPerfect, Word ja WordStar oli alun perin tehty englannin kieli lähtökohtana. Kesti pitkään ennen kuin ne lokalisoitiin ja erityisesti ennen kuin niiden ostamisen yhteydessä alkoi integroituna osina saada sellaiset apuohjelmat kuin paikallisen kielen automaattinen tavutus, automaattinen oikoluku ja konelukuinen tesaaurus eli synonyymisanakirja.

Suurimpien paikalliskielten tueksi on siis luotu kohtuullinen informaatioteknologinen perustietämys ja ohjelmistotarjonta, ja paikalliskielten tukemisesta on tulossa yhä merkittävämpi kilpailutekijä, kun uusia laajoille massoille tarkoitettuja informaatioteknologisia tuotteita tuodaan markkinoille.

Internet on kielen ja kielenkäytön näkökulmasta monestakin syystä haaste, jota ei pidä aliarvioida. Selvää on, että niin sanottu julkaisukynnys on laskenut. Kuka tahansa voi panna mitä tahansa ja minkä tahansa kielistä aineistoa näytteille internetiin ilman minkäänlaista tarkastusta. Yhä useammalla suomalaisellakin on jo englanninkielinen kotisivu. Kaikki tämä on tietenkin sananvapauden näkökulmasta arvokas asia, mutta johtaa toisaalta väistämättä siihen, että tarjolla on entistä paljon enemmän kielellisesti ja sisällöllisesti kehnompaa aineistoa kuin perinteisen kirjallisen kulttuurin maailmassa, mukaan luettuina sanomalehdet ja muu joukkoviestintä. Hyvin on tiedossa sekin, että tämänhetkisen nuorison, erityisesti poikien, perinteinen lukuharrastus on vähenemään päin. Pitkä trendi on, että ylioppilaskirjoitusten äidinkielen kokeen keskimääräinen laatutaso on laskussa.

Internetin ja sähköpostin yleistyvän käytön myötä sanomien pituus on supistumaan päin, ja niiden ulkonaisten laatuvaatimusten taso laskussa. Tähän myötävaikuttaa myös kuvallisuuden

(kuvien, animaatioiden, grafiikan) vahva korostuminen kaikessa viestinnässä, ei vähiten tietotekniikkaan perustuvassa.

Monet näistä ovat yhtäältä tarkasteltuina merkittäviä teknologisia edistysaskelia, mutta silti ne ovat uhkia sen korkeatasoisen verbaalisen taidon saavuttamiselle, jota koulujärjestelmässämme on pidetty kaikkein keskeisimpiin tavoitteisiin kuuluvana sitten kansakoululaitoksen perustamisen viime vuosisadalla. On ilmeistä — tai ainakin pitäisi olla ilmeistä —, että informaatioyhteiskunnassa äidinkielen opetuksen ja kielenhuollon merkitys kasvaa entisestään. Kysymys ei suinkaan ole kielipoliisitoiminnan laajentamisesta, vaan vakaan äidinkielen perusterminologian ja rakenteiden hallinnan turvaamisesta.

Paikallisten kielten ja kulttuurien vaalimisessa ei ole varaa herpaantua. Pisimmälle tässä asiassa on menty Ranskassa. Kansalliskokous on säätänyt lain, joka pyrkii minimoimaan englannin kielen käyttöä ranskalaisten yritysten internetsivuilla. Näiden sivujen on aina oltava tarjolla myös ranskankielisinä. Samaten tämä laki pyrkii minimoimaan englanninkielisten lainasanojen käyttöä. Niiden käyttö on laitonta, jos on olemassa vakiintunut ranskankielinen vastine, eli esimerkiksi englanninkielistä sanaa *computer* ei saa käyttää koska jo on olemassa ranskan sana *ordinateur*. Kenties Suomessakin pitäisi ryhdistäytyä tässä asiassa, jolloin esimerkiksi Back Office -toimihenkilöt ja controllerassistentit saisivat sointuvammat tehtävänimikkeet.

Internetin hallintaan liittyy keskeisesti myös kysymys siitä, pystytäänkö miljoonat dokumentit sisällöllisesti analysoimaan ja luokittelemaan muillakin kielillä kuin englannin kielellä. Internetin nykyiset ensimmäisen sukupolven hakurobotit (Altavista, HotBot, Lycos, Yahoo jne.) ovat merkkijonopohjaisia ja soveltuvat sitä huonommin erikielisten ilmausten esiintymien edes karkeaan tunnistamiseen, mitä enemmän asianomaisen kielen sanoilla on eri taivutusmuotoja ja muita kielikohtaisia erikoisuuksia. Internetiä varten tarvitaan siis lokalisointia myös hakurobottien ja muiden ohjelmistojen osalta, jotta luotettavat peruspalvelut voidaan tarjota yhtä helppokäyttöisinä ja yhtä laadukkaina niin suomen ja ruotsin kuin englanninkin kieltä varten. Paikalliskielten päästäminen englannin jalkoihin näissä asioissa olisi erittäin lyhytnäköistä ja johtaisi ennen pitkää niiden toissijaistumiseen.

Edellä sanomani ei tietenkään tarkoita, etteikö nuorisolle pitäisi tarjota myös ensiluokkaisia tietotekniikkataitoja eli sitä joka nyt muodikkaasti kulkee nimellä “information literacy”. Mutta tämänkin pohjana on lopulta oltava äidinkielen vankka ja monipuolinen hallinta.

Onko englannin kielen maailmanvalloitukselle rajoja?

Kuten alussa todettiin, maailmankielen käyttö ja status on viime kädessä miekkojen varassa, mikä tosiseikka historiasta nousee selvänä nähtäväksi. Kun näin on, vain Yhdysvaltain tämänhetkisen poliittis-sotilaallis-taloudellisen hegemonian luhistuminen voisi ratkaisevasti

vaikuttaa meneillään oleviin trendeihin, jotka yhä vahvistavat englannin kielen asemaa.

Toinen rajoittava tekijä on kielten ajan myötä toteutuva luonnollinen hajaantuminen ja diffuusio. Mitä useammassa maassa englannin kieli tulee laajamittaiseen käyttöön, sitä todennäköisemmäksi käy, että syntyy paikallisia englannin kielen muunnoksia, uusia murteita, jotka aikaa voittaen kehittyvät itsenäisiksi kieliksi. Nyt jo on useita englannin kielen standardeja eri puolilla maailmaa, jotka jonkin verran eroavat toisistaan. Näin kielet ovat syntyneet ja kuolleet vuosituhansien ajan. Ennusmerkki tämäntapaisen kehityksen reaalisuudesta on Yhdysvaltain tämänhetkinen keskustelu siitä, pitäisikö mustien englanti eli Ebonics tunnustaa kieleksi.

Kirjallisuutta

- Anhava, Jaakko 1998. *Maailman kielet ja kielikunnat*. Helsinki: Gaudeamus.
- Coulmas, Florian 1991, toim.: *A Language Policy for the European Community. Prospects and Quandaries*. Berlin & New York: Mouton de Gruyter.
- Crystal, David 1997. *English as a Global Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- EBBY-93 = *Encyclopaedia Britannica*. 1993. *Book of the Year. Events of 1992*.
- Grimes, Barbara F. 1996a, toim. *Ethnologue. Languages of the World*. Thirteenth edition. Dallas, Texas: Summer Institute of Linguistics.
- Grimes, Barbara F. 1996b, toim. *Ethnologue Language Name Index to the Thirteenth Edition of the Ethnologue*. Dallas, Texas: Summer Institute of Linguistics.
- Grimes, Joseph E. & Grimes, Barbara F. 1996. *Ethnologue Language Family Index to the Thirteenth Edition of the Ethnologue*. Dallas, Texas: Summer Institute of Linguistics.
- Karlsson, Fred 1998. *Yleinen kielitiede*. Uudistettu laitos. Helsinki: Yliopistopaino.
- Krauss, Michael 1992. "The World's Languages in Crisis". *Language* 68: 4-10.
- Moseley, Christopher & Asher, R. E. 1994. *Atlas of the World's Languages*. London: Routledge.
- Voegelin, C. F. & Voegelin, F. M. 1977. *Classification and Index of the World's Languages*. New York etc.: Elsevier.

Relevantteja internetosoitteita

- <http://www.helsinki.fi/~tasalmin/fu.html> (Tapani Salmisen ylläpitämä uralilaisten kielten puhujatilasto)
- <http://www.sil.org/ethnologue/ethnologue.html> (maailman 6 700 kieltä, vrt. Grimes 1996a,b)
- <http://www.emich.edu/~linguist/languages.html> (kielikuntia)
- <http://www.helsinki.fi/~tasalmin/endangered.html> (uhanalaisia kieliä)
- <http://www.tooyoo.L.u-tokyo.ac.jp/minority.html> (uhanalaisia ja vähemmistökieliä)
- http://www.smo.uhi.ac.uk/saoghal/mion-chanain/Failte_en.html#Karaim (Euroopan vähemmistökieliä)
- <http://www.ling.su.se/Creole/> (kreolikieliä)

Viitteet

1. Kirjoitukseni keskeiset lähteet ovat kielitilastojen osalta Fred Karlsson (1998, luku 10) ja englannin kielen globaalisen aseman osalta David Crystalin erinomainen kirja *English as a Global Language* (Crystal 1997).

Kirjoitus on ilmestynyt kahdessa julkaisussa:

A. Jyränki, ed., *Oikeuden kielet. Oikeus ja oikeudellinen ajattelu monikielisessä maailmassa*. Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja. Kokoomateosten sarja B:7, Turku 1999, 57-73.

Päivi Heino & Harri Westermarck, eds., *Studia Generalia. Suomi EU:n puheenjohtajana, suomi Euroopan kielenä*. Helsingin yliopiston vapaan sivistystyön toimikunta. Yliopistopaino, Helsinki 2000, 69-87.